

Foto:www.pexels.com

Sex och samlevnad

– intressant och utmanande undervisning

Text: Auli Arvola Orlander, forskare och studierektor, och Sara Planting-Bergloo, doktorand, båda vid Institutionen för matematikämnet och naturvetenskapsämnenas didaktik vid Stockholms universitet. Sara Planting-Bergloo är även biologilärare och undervisar på gymnasiet. E-post: auli.arvola.orlander@mnd.su.se och sara.planting.bergloo@mnd.su.se

– Hur ofta har du samlag, fröken?

Sex och samlevnad är ett undervisningsområde som kan väcka utmanande frågor. Frågor som kommer nära det privata och lärarens uppgift blir att ömsom sätta gränser och ömsom utmana. Området engagerar många elever medan andra förblir ointresserade. Ja, finns det ett roligare, mer intressant och utmanande ämnesområde att undervisa i än sex och samlevnad?

Nordiska länder har en lång tradition av att undervisa om sex och samlevnad. Sverige införde redan 1955, som första land i världen, obligatorisk sex- och samlevnadsundervisning.

Vad tycker elever och lärare?

Enligt UngKAB15 (Folkhälsomyndigheten 2017), en undersökning av kunskap, attityder och beteenden hos ungdomar i åldern 16–29 år, är skolan en viktig källa för sex- och samlevnadsinformation.

Undersökningen visar att 49 procent av ungdomarna är nöjda med skolans undervisning och anser att skolan ger trovärdiga kunskaper. Dock anser de sig få för lite undervisning om genus, relationer och jämställdhet, normer och hbtq-perspektiv. Och framför allt intresserar frågan om hur man får en relation att fungera bra. Skolinspektionen genomförde under hösten 2017 en kvalitetsgranskning av de olika svenska skolformernas sex- och samlevnadsundervisning. Granskningsrapporten, som Skolinspektionen publicerade

Foto:www.pexels.com

2018, visar bland annat på en bristande likvärdighet i skolans sex- och samlevnadsundervisning och att eleverna i för liten utsträckning involveras i vad undervisningen bör handla om.

I Sverige har sex- och samlevnadsundervisningen av tradition varit NO- och biologilärarnas ansvar men ämnesområdet har de senaste åren inkluderats i flera andra ämnes- och kursplaner. NO- och biologilärare som är experter på reproduktion i växt- och djurriket har dock sällan fått utbildning i att föra de samtal om normer, identitet, relationer och sexualitet som krävs i vissa av dagens kursplaner. Enligt Skolinspektionens rapport från 2018 anger många av de intervjuade lärarna att det är svårt att undervisa om sex och samlevnad. De känner sig obekväma med själva området, upplever sig inte hänga med i samhällstrender eller vet inte hur de ska hantera laddade diskussioner som strider mot värdegrunden. Samtidigt finns det många exempel på en föredömlig sex- och samlevnadsundervisning där eleverna uppfattar innehållet som ytterst relevant och intressant.

Vad säger forskningen?

Tidigare forskning om skolans sex- och samlevnadsundervisning visar på svårigheter med att engagera elever i diskussioner om sex och relationer (Senior & Chenhall 2017) och att uppgiften ibland försvåras ytterligare av att sex- och samlevnadsundervisningen interagerar med och ramas in av religiositet och sekularism (Rasmussen 2017). UNESCO (2018) betonar dock vikten av att eleverna i undervisningen får reflektera över sociala normer, kulturella värden och traditioner. Norden och Sverige framhålls ofta som förebilder för sex- och samlevnadsundervisning. Bang Svendsen (2017) menar dock att sekulära och fördomsfria åsikter i undervisningen också skapar olika typer av begränsningar. Begränsningar och åsikter som kan utvecklas till orealistiska föreställningar om vad undervisningen innebär. Exempelvis så kan föreställningen om "frigjordhet" leda till olika former av exkludering. Den sekulariserade sex- och samlevnadsundervisningen kan även innebära att kunskaper om biologiska och sociala faktorer hålls isär istället för att få ta plats och berika varandra (Bang Svendsen 2017). Frågor

som för eleverna är en sammanflätad verklighet skiljs åt i skolans struktur och ämnesuppdelning trots att sex och samlevnad bör belysas tvärvetenskapligt.

Forskningen har bland annat visat exempel på hur en jämförelse mellan den mänskliga reproduktionen och djurvärlden i undervisningen kan befästa heteronormativitet och därmed bli begränsande. I naturen finns en mångfald av reproduktionssätt bland växter och djur och det förekommer både könsöverskridande och samkönade sexuella praktiker bland djur (Orlander Arvola 2016; Barron & Brown 2012). Fil. dr i zoologi och genusforskaren Malin Ah-King beskriver i skriften *Genusperspektiv på biologi* från 2012 mer om detta samt hur kulturella föreställningar genom historien har påverkat tolkningen av biologisk forskning. *Genusperspektiv på biologi* rekommenderas för nya perspektiv till biologiundervisningen.

Situationsbilder från klassrummen

Som forskare i ämnesdidaktik följer vi händelser i klassrummet och vår forskning sker i nära samarbete med de undervisande lärarna. Just nu intresserar vi oss främst för möjligheter och begränsningar i olika händelser i klassrummet och ställer frågor som: *Hur kommer olika begränsningar och möjligheter till uttryck i skolans sex- och samlevnadsundervisning?* Det kan exempelvis handla om hur ämnes-, kurs- eller läroplanens innehåll gestaltas i uttalanden och händelser i klassrummet, hur händelser påverkar klassrumsklimatet eller hur klassrummet blir en bärare av samhällstendenser.

Vi kommer nu att beskriva ett antal verkliga klassrumssituationer vi varit med om i vår forskning, som är hämtade från olika högstadies- och gymnasieklassrum. Vårt syfte med att beskriva och reflektera kring olika klassrumshändelser är att visa hur elevernas samtal kan vägleda läraren i sin undervisning. Enligt Skolinspektionen (2018) har ungefär hälften av eleverna inget större inflytande över sex- och samlevnadsundervisningen. En god sex- och samlevnadsundervisning behöver göra eleverna delaktiga – annars finns risken att undervisningen missar diskussioner som är särskilt viktiga för eleverna. Forskning visar att elever efterfrågar ämnesövergripande diskussioner, utan givna svar. Detta till skillnad från NO- och biologilärare, som gärna ser att sex- och samlevnadsundervisningen har en tydlig naturvetenskaplig inriktning. Vi kommer därför även att reflektera kring hur elevernas samtal kan utvecklas till att utforma en undervisning baserad på mer tvärvetenskapliga frågor.

Filmvisning

Den första klassrumssituationen beskriver en filmvisning under en lektion: "Det är ett sorl i klassrummet. Många pratar om filmen samtidigt som filmen pågår. En kille ropar högt och rätt ut när två killar kysser varandra på film. Sorlet slutar då filmen börjar belysa asexualitet. Några tjejer tittar på mobilerna. Sorlet i klassrummet tar ny fart när eleverna fortsätter att kommentera filmen. Ett litet jubel och någon applåderar när filmen är slut." (Filmen som visades var *Sex och lust*, Filmo/Cinebox, 2014.)

Självklart måste filmen vara anpassad till målgruppen, ha ett relevant innehåll och följas upp efteråt men en film kan även användas för andra syften. En film kan vara en möjlighet att som lärare observera eleverna och utforska deras reaktioner inom olika mer eller mindre kontroversiella områden. Elevernas reaktioner kan sedan vägleda den fortsatta sex- och samlevnadsundervisningen.

Under filmen pratar några av eleverna högljutt, det blir en total tystnad när asexualitet kommer på tal, några av eleverna har ett mycket stort intresse för sina mobiler och det blir jubel och applåder vid vissa filmsekvenser. Det blir tydligt att filmen väcker olika typer av känslor – som osäkerhet och möjligen också avståndstagande. Viktiga signaler att fundera kring i en fortsatt planering av undervisningen. Lärarens tidigare erfarenheter i kombination med kunskaper om gruppen kommer till nytta i funderingar kring vilka samtal som ska föras. Elevernas känslouttryck ger en möjlig ingång till att undervisa om hbtq-frågor och diskrimineringsgrunderna men även till att belysa asexualitet.

Tampong-laboration

Den andra klassrumssituationen beskriver när en grupp elever undersöker olika tamponger genom att sänka ner dem i en bägare med vatten:

Elev: *OMG, blir det så här inuti? Alltså basically den...* [visar expansion med en gest]

[Två elever är chockade över hur stora tampongerna blir.]

Elev: *Alltså jag ska aldrig använda. Alltså varför måste den bli så tjock. Jag fattar inte.*

Elev: *Alltså den väger typ tre ton. Man kan inte gå runt och bära, den måste glida ner.*

Elev: *Tänk om själva snöret går av. Tänk om det går sönder när man drar!*

Klassrumssituationen visar hur laborationer eller andra praktiska utforskanden omkullkastar lärarens och forskarens föreställning om vad 17–18-åriga ungdomar vet eller inte vet. Elevernas samtal visar att alla ungdomar i gymnasie-

åldern inte är bekanta med tamponger. Elevsamtalet blir ett intressant underlag för läraren att reflektera över, till exempel vilka gränser eleverna ger uttryck för, som blir viktiga att ta hänsyn till men också utmana i uppföljningen av laborationen. Elevernas samtal öppnar upp för en möjlig ingång till samtal om fördomar kring mödomshinnan, oskuldsmotbegreppet och slidkransen men även om attityder till mens.

P-piller

Den tredje klassrumssituationen beskriver när en grupp elever samtalar om olika preventivmedel.

Elev: *För jag är anti p-piller, alltså jag tycker, jag hatar hormonrubbingar. Alltså det är f-n det värsta som finns så, jag vill så här, skriva om varför det ska vara tjejens ansvar, att killar kanske ska äta...*

Elev: *Reproduktion.*

Elev: *Det finns ju typ...*

Elev: *Ja, jag vet de håller ju på att utveckla det men alltså åh nej, jag hatar p-piller. Man blir f-n fuckad!*

Elevernas samtal om p-piller innehåller många olika möjligheter för lärarens fortsatta undervisning. Läraren kan anta ett biologiskt perspektiv och utveckla elevernas kunskap om kroppens olika hormonsystem kopplat till reproduktionen. Eleverna visar dock tydligt att de är intresserade av genusaspekten på preventivmedel. De lyfter frågor om det enbart är kvinnans ansvar att skydda sig för oönskad graviditet eller även partners? De undrar också varför det inte finns p-piller för män. Elevernas känslouttryck och ifrågasättande ger även möjliga ingångar för diskussioner om rätten till sin kropp, abortfrågan och åsikter och traditioner som berör kvinnans kropp.

Begrepp och benämningar

I den fjärde klassrumssituationen ska läraren ha en genomgång om det manliga och kvinnliga könsorganet. Föreställ er en situation med elever som i sin iver ropar rätt ut i klassrummet.

Lärare: *Vad brukar man kalla det manliga könsorganet för?*

Elever: *Penis, kuk, snopp, **stoch**, snorre, balle, salami, snok, prinskorv, bratwurst!*

Lärare: *Ganska många namn. Vad kallar man det kvinnliga organet för?*

Elever ropar: *Fitta, slida, mus, muff, vagina, slipa, tranfetten, framrumpan, Kajsa!*

Lärare: *Det finns ganska många namn. Kärt barn har många namn.*

Det är en klassrumssituation som väcker många olika frågor. Dels att läraren börjar med det biologiskt manliga könsorganet, normen, för att sedan gå över till det biologiskt kvinnliga könsorganet. Lärarens ingång kan uppfattas som heteronormativ och det väcker frågor kring hur olika sexualiteter och identiteter ska uppmärksammas i klassrummet. Att heterosexualiteten är norm visar Malin Ah-Kings (2013) analys av fem svenska gymnasieböcker i biologi. I en språkutvecklande kontext skulle en språklig reflektion tillsammans med eleverna också kunna vara på sin plats. I vilka sammanhang används vilket ord för könsorgan? I klassrummet, på vårdcentralen, på förskolan och med kompisar och vilka ord kan uppfattas som negativa eller till och med kränkande?

Låt känslor och samtal ta plats

Kanske har du som lärare redan fungerande sätt som du använder dig av för att tillvarata elevernas intressen? Annars vill vi med våra klassrumssituationer visa att möjligheter och begränsningar i sex- och samlevnadsundervisningen kan vara svåra att förutsäga och att olika elevgrupper skiljer sig åt. Undervisningen behöver utforskas, utvärderas och omformas under pågående undervisningsmoment. Elevernas känsloreaktioner kan ge signaler om vilka frågor just dessa elever är intresserade av eller behöver utmanas inom. Känslotvingar kan vara en resurs! Vi vill uppmuntra lärare att tillsammans med sina elever våga utforska komplexa frågor – för forskningen visar att det är diskussioner eleverna längtar efter. Slutligen, oavsett undervisningsämne är det viktigt att tänka igenom möjligheten att belysa elevernas frågor ur flera perspektiv. För det är vad eleverna vill ha.

Referenser

- Ah-King, M (2012). *Genusperspektiv på biologi*. Stockholm. Höskoleverket.
- Ah-King, M (2013). Queering animal sexual behaviour in biology textbooks. *Confero*, 1(2), 46–89.
- Bang Svendsen, S. H (2017). The cultural politics of sex education in the Nordics. In L. Allen & M. L. Rasmussen (Eds.) *The pallgrave handbook of sexuality education* (137–155). London: Springer Nature.
- Barron & Brown (2012). Lets talk about sex. *Nature*, 488, 151–152.
- Orlander Arvola, A. (2016). 'So, what do men and women want? Is it any different from what animals want?' Sex education in an upper secondary school. *Research in Science Education*, 46(6), 811–829.
- Rasmussen, M. L. (2017). Faith, progressive sexuality education, and queer secularism: Unsettling associations. In L. Allen & M. L. Rasmussen (Eds.) *The pallgrave handbook of sexuality education* (115–134). London: Springer Nature.
- Senior, K., & Chenhall, R. (2017). More than "Just learning about the organs": Embodied story telling as a basis for learning about sex and relationships. In L. Allen & M. L. Rasmussen (Eds.) *The pallgrave handbook of sexuality education* (95–114). London: Springer Nature.
- Skolinspektionen (2018). Sex- och samlevnadsundervisning. Tematisk kvalitetsgranskning. <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2018/sex-och-samlevnad/sex-och-samlevnadsundervisning-rapport-feb-2018.pdf> (hämtad 2018-10-09)
- UNESCO (2018). *International technical guidance on sexuality education. An evidenceinformed approach*. Revised edition. http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/ITGSE_en.pdf (hämtad 2018-06-25)
- Folkhälsomyndigheten (2017). *Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige UngKAB15 – en studie om kunskap, attityder och beteende bland unga 16–29 år*. Taberg Media Group, Taberg, 2017.

Om skribenterna

Auli Arvola Orlander och Sara Planting-Bergloo är båda forskare vid Institutionen för matematikämnet och naturvetenskapsämnenas didaktik vid Stockholms Universitet. Auli Arvola Orlanders forskning inriktar sig främst på genus och frågor som berör inneslutning/uteslutning av olika handlingsmöjligheter i undervisningssituationer. Sara Planting-Bergloos forskning berör personliga och kulturella gränser i skolans sex- och samlevnadsundervisning.